

Contribuții la cunoașterea obștii sătești din mileniul marilor migrații

Dan Gh. Teodor

Într-o interesantă și utilă culegere alcătuită din unele scrieri ale istoricului ieșean Alexandru Gonța, intitulată **Studii de istorie medievală**, apărută la Iași în 1998, este reprodus un articol, publicat încă în 1980, având titlul **Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova, după obiceiul pământului**¹.

Bazat pe o minuțioasă analiză a unor numeroase și valoroase surse istorice scrise medievale, românești și străine, istoricul ieșean arată că la alcătuirea **Codului Calimach** în 1817, legiuitorii au trebuit să introducă mai multe articole de lege noi prin care **garantau egalitatea sexelor la moștenire, după obiceiul pământului**, deoarece acest drept era în vigoare în vremea constituirii legislației amintite². Autorul menționat arată că și alți istorici de dinaintea lui, precum Radu Rosetti, Ion C. Filitti, George Fotino sau Petre P. Panaitescu au sesizat în scrierile lor această particularitate, ca fiind specifică doar Moldovei, lipsind în cursul evului mediu în legislația din Țara Românească sau Transilvania³. Cu excepția lui P.P. Panaitescu, istoricii citați s-au mărginit doar să semnaleze această singulară particularitate legislativă, fără a-I găsi originea. P.P. Panaitescu credea că dreptul la egalitate a sexelor la moștenire ar fi fost determinat de importanța mai mare pe care o avea averea mobilă alcătuită din vitele mari, în raport cu agricultura, ceea ce nu mai impunea necesitatea stăvilirii înstrăinării solului⁴. Explicația aceasta nu poate fi valabilă, susținea pe bună dreptate Alexandru Gonța, de vreme ce "ea nu poate justifica de ce femeia în Moldova putea veni la concurență cu bărbatul, când ocolul era plin de vite mari și aceea din Țara Românească, nu"⁵.

Căutând să găsească totuși o explicație logică Alexandru Gonța a încercat să vadă în ce măsură dreptul femeii din Moldova la moștenire se deosebește de cel al populațiilor din regiunile învecinate. El analizează vechiul drept slav, **Ruskaia Pravda** și **Statutul de la Vislița**, introdus pe la mijlocul secolului al XIV-lea în Polonia și Halici, precum și legislațiile medievale din Transilvania și Țara Românească. În toate cazurile el constată că acest drept nu este nicăieri consacrat, el

¹ Alexandru I. Gonța, **Studii de istorie medievală**, Iași, 1998, p. 269, 274.

² **Codul Calimach**, București, 1958, apud Alex. Gonța, **op.cit.**, p. 269.

³ Al. Gonța, **op.cit.**, p. 270.

⁴ P.P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova**, București, 1964, p. 177-178.

⁵ Al. Gonța, **op.cit.**, p. 270.

lipsind și în obiceiul pământului din aceste țări și nu se regăsește nici în dreptul roman și nici în cel bizantin⁶. Acest drept la moștenire a femeii din Moldova nu poate fi pus în legătură cu existența proprietății colective, ci doar cu apariția și consolidarea proprietății private familiale.

Dimitrie Cantemir în cunoscuta sa operă **Descrierea Moldovei** semnală și el existența acestui drept al femeii moldovene la moștenirea pământului deosebindu-l astfel de cele întâlnite la popoarele învecinate. El menționa folosirea în Moldova, nu numai a unui drept scris de sorginte romano-bizantină, ci și a unui străvechi, nescris, care reglementa dreptul civil⁷. Acest drept al femeii la moștenire se regăsește și în obiceiurile răzășești din regiunile est-carpătice și este ilustrat chiar de conținutul unor documente medievale, încă din vremea lui Alexandru cel Bun⁸.

Pornind de la o serie numeroasă de informații, Alexandru Gonța a emis părerea că obiceiul acesta s-a putut forma și ca urmare a prestării de către femei a unor servicii militare pentru apărarea bunurilor aparținând comunităților sătești, situație pe care el o întâlnește ca existând încă din vechime și la sarmați și mai ales la vizigoți⁹. În acest caz, s-ar putea trage concluzia că obiceiul participării femeilor la luptă a putut apare în condițiile conviețuirii mai strânse dintre carpi și goți în cursul secolelor III-IV d.Hr., fiind impus de nevoia imperioasă de apărare a obștilor băștinașe, perpetuându-se apoi până în evul mediu¹⁰. Aceasta însă nu explică de ce obiceiul acestui drept nescris nu s-a încetățenit și în Țara Românească sau în Transilvania unde necesitățile de apărare ale obștilor sătești autohtone implicau, la fel ca în Moldova și în aceleași condiții politice și militare, aceeași participare a femeilor la apărare.

Fără a exclude în principiu, măcar parțial, această posibilitate, cu consecințe eventual la început asemănătoare pe întreg spațiul locuit de romanici sau vechii români, credem totuși că acest drept trebuie mai curând căutat în nevoia de apărare a proprietății private din cadrul fiecărui sat.

Este cunoscut că obștea sătească autohtonă din mileniul marilor migrații, pentru a se putea apăra și a supraviețui în condițiile politice vitrege, determinate de prezența temporară aici a diferitelor grupuri de alogeni și a stăpânirii acestora, mai mult sau mai puțin dură, a căutat continuu să-și adapteze structurile organizatorice, economice și juridice, pentru a-i putea permite să reziste.

În legătură cu structura acestei comunități rurale autohtone, din cercetările arheologice ample întreprinse în ultima jumătate de secol în obiective arheologice diverse ca datare cronologică și situate în diferite forme de relief s-a putut deduce că

⁶ Ibidem, p. 271, nota 23.

⁷ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1972, p. 107.

⁸ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 84-86.

⁹ Al. Gonța, *op.cit.*, p. 273-274.

¹⁰ Ibidem, p. 274.

un asemenea sat era alcătuit, în principal, din 30-60 de familii, situate după criterii bine stabilite într-un perimetru determinat, care constituia **vatra satului**. Locuințele erau aliniate aproximativ în trei-patru șiruri, de-a lungul acestora fiind grupate câte cinci-șase, uneori chiar mai multe formând **cete de neam**¹¹. Obștea avea loturi agricole comune, lucrate și folosite în devălmășie, precum și iazuri, islazuri și păduri, unelte și vite. O parte din loturile arabile erau împărțite periodic unor familii, după criterii bine stabilite. Din lucrarea suprafețelor agricole ale obștii rezultau o serie de produse folosite ca rezervă în anii cu recolta compromisă, în caz de calamități naturale, pentru schimburi comerciale sau pentru plata tributului perceput de stăpânitorii alogeni.

Alături de proprietatea comună întregii obști, fiecare familie avea în proprietate privată loturi arabile, unelte și vite. S-a constatat că, aproape în toate cazurile, loturile arabile familiale, ca să nu mai vorbim de cele colective și mai mari ca suprafață, nu se aflau în **vatra** de locuire propriu zisă a satului, spațiul relativ mic dintre case nefăcând posibilă folosirea lui pentru agricultură.

Datorită existenței unor întinse suprafețe acoperite masiv de păduri în toate formele de relief, ca și tehnicii relativ rudimentare cu ajutorul căreia se defrișau unele loturi, obținerea unor noi suprafețe arabile era o întreprindere extrem de dificilă și dura destul de mult timp. De aceea, valoarea loturilor arabile a fost mereu deosebit de mare. Pentru a descoperi în microzona în care obștea își ducea existența, poieni sau locuri mai puțin împădurite, care puteau fi mai ușor transformate prin defrișare (tăieri sau ardere) în loturi destinate agriculturii, comunitatea satească era nevoită să-și strămute temporar vatra, deplasându-se mai aproape de noile suprafețe agricole obținute, eveniment ce putea să se producă chiar de mai multe ori în timpul unei generații. Această pendulare era determinată de faptul că loturile agricole, lipsite de asolamente, secătuiau după un anumit număr de ani de folosință și trebuiau schimbate pentru a da măcar randamentul minim scontat. În foarte multe cazuri, după o anumită perioadă de timp, obștea revenea pe vechi ei vatră de sat, între timp ogoarele părăsite altă dată refăcându-și potențialul productiv¹².

Prin multe din trăsăturile sale, obștea satească romanică și veche românească se deosebea net de acelea ale populațiilor migratoare care, fără excepție, prezentau numeroase caracteristici gentilece.

Așa cum s-a mai arătat¹³, obștea locală din spațiul carpato-dunărean în mileniul marilor migrații, a fost mereu o comunitate umană deschisă, de aceea una din importanțele sale trăsături, prin care se putea apăra de dezintegrare, a fost, fără îndoială, **autohtonismul** ei. Aceasta însemna că elementele alogene care intrau în

¹¹ D. Gh. Teodor, *Aspecte etno-demografice ale continuității la est de Carpați în secolele V-XI e.n.*, în *ARMSI*, s. IV, tom XII (1987), București, 1990, p. 176.

¹² *Ibidem*.

¹³ Eugenia Zaharia, *Rolul istoric al obștilor satești. Contribuție la cunoașterea românilor în mileniul I. Închinare țărâniei române*, în *ActaMM*, II, 1980, p. 133-154.

sânul obștii (de obicei prin căsătorii), indiferent dacă era bărbat sau femeie, era obligat să devină autohton, însușindu-și limba, acceptând credința, obiceiurile și organizarea social-economică a comunității în rândul căreia era primit. Această trăsătură a obștii satești locale a contribuit într-o foarte mare măsură la continuarea, lărgirea și definitivarea procesului de asimilare a alogenilor de către băștinași, fiind astfel unul dintre mijloacele cele mai eficiente de supraviețuire a comunităților satești romanice și vechi românești și, uneori, chiar a creșterii lor numerice. În cadrul acestui proces un rol esențial l-au avut în primul rând femeile, cu deosebire în ținuturile nord-dunărene, rol pe care de altfel îl recunoștea în cunoscuta sa operă și R. Roesler¹⁴.

În condițiile deosebit de tulburi determinate de prezența aproape permanentă a unor numeroase grupuri de migratori pe tot parcursul primului mileniu d.Hr. și dincolo de el, pe întreg spațiul carpato-dunărean, una din preocupările prioritare ale obștilor satești autohtone a fost continuu apărarea proprietății ei, colectivă sau privat familială.

În cazul proprietății private, necesitatea de a stăvili înstrăinarea loturilor agricole sau pierderea uneltelor și a vitelor atunci când posesorul averii nu avea urmași pe linie bărbătească, a avut drept urmare impunerea descendenților de sex feminin la moștenirea bunurilor și în primul rând al pământului. În asemenea situație, de obicei prima fată născută primea de iure atributul de băiat, devenind astfel în mod legal moștenitorul averii. În felul acesta, putea fi împiedicată înstrăinarea proprietăților familiale și însușirea lor de către întreaga obște.

Asemenea cazuri erau, fără îndoială, numeroase și folosirea acestei practici s-a perpetuat din generație în generație, devenind cu vremea un obicei al pământului. Alături de cauzele menționate anterior, necesitatea salvării proprietății private familiale de la raptul întregii obști, ar putea explica astfel mai limpede dreptul egal la moștenire și al femeii consemnat până târziu în obiceiul pământului din regiunile Moldovei.

Firește se pune pe drept cuvânt întrebarea, de ce un astfel de obicei al pământului nu a dăinuit până mai târziu și în Transilvania sau Țara Românească. Răspunsul este încă dificil de dat, dar duritatea legislației maghiare, impusă în contextul unor raporturi deosebite existente între nobilime și țărănimea liberă în cazul Transilvaniei sau aplicarea pe scară tot mai largă a dreptului bizantin în Țara Românească, ar putea sugera unele posibile cauze ale neparticipării femeii la moștenirea pământului în regiunile menționate.

O reminiscență în plan lingvistic, posibil de pus în legătură cu un asemenea drept la moștenire de către femeie, ar putea fi existența în limba română a cuvântului băiată, întâlnit mai ales în Moldova, dar nelipsind, deși mai rar, nici în Transilvania sau Țara Românească. Dicționarul limbii române reține pentru cuvântul băiată doar sensul de astăzi, de copil sau eventual fetiță cu atitudini băiețești, ne mai consemnând

¹⁴ R. Roesler, *Römanische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Leipzig, 1871. p. 141.

sensul lui inițial¹⁵. Cu toate acestea, în anumite sate din bazinele montane ale râurilor Milcov și Putna din ținuturile Vrancei, Trotuș și Bistrița din cele ale Bacăului și Neamțului s-a păstrat până astăzi și sensul real al termenului, el desemnând fata care s-a născut prima, copilul mai mare dintre descendenți, chiar dacă în unele cazuri familia număra printre ei și băieți¹⁶.

Prin urmare, ne aflăm în fața unor noi dovezi interesante și importante privitoare la folosirea unor vechi practici în dreptul de moștenire al proprietății, consemnate până târziu în **obiceiul pământului**, drept impus de nevoia de a stăvilă înstrăinarea proprietății familiale. Aceste dovezi ne dezvăluie un aspect puțin sau deloc cunoscut până acum al structurii sătești autohtone din mileniul marilor migrații, deschizând calea unor noi investigații într-un domeniu în care cercetările au fost lente și nu au înregistrat progrese sensibile. Cercetarea unor aspecte de ordin social-economic, juridic sau etno-demografic, deși dificilă pentru perioada istorică menționată confruntată cu lipsa frapantă a informațiilor documentare, ar putea obține totuși noi rezultate numai prin intermediul investigațiilor arheologice, întreprinse în cât mai multe așezări și necropole, datând din diferite epoci și situate în varii forme de relief. Aceste noi rezultate, coroborate constant cu cele puse la dispoziție de lingvistică, etno-demografie, drept și sociologie, vor putea oferi astfel posibilități sporite de a obține informații de reală valoare, care să permită reconstituirea unora din realitățile vremurilor trecute, cât mai aproape de adevăr.

---

¹⁵ **Dicționarul explicativ al limbii române**, București, 1966, p. 89.

¹⁶ Este vorba de satele Mera pe Milcov, Prisaca pe Putna, Brusturoasa și Palanca pe Trotuș, Hangu și Buhalnița pe Bistrița; anchete personale efectuate între anii 1955-1964.

Contributions a la connaissance des communautés villageoises autochtones du millénaire des grandes migrations

Tout en partant d'un article publié par Alexandru Gonța le droit de la femme de Moldavie d'hériter la terre, droit consacré dans **"la coutume du pays"**, de ces régions, l'auteur considère qu'il pourrait être déterminé par la nécessité de défendre la propriété privée.

Dans les législations médiévales des régions voisines de la Moldavie, la Valachie, la Transylvanie, la Pologne, l'Ukraine ou la Russie ce droit d'hériter de la femme n'est pas connu. Il n'est pas garanti ni par le droit de roman ni par le droit byzantin.

Il bien connu le fait que dans les communautés villageoises de Nord du Bas Danube, à l'époque des grandes migrations, dans les communautés villageoises autochtones il existait autant la propriété collective que la propriété privée, familiale. Afin d'empêcher que la fortune familiale (composée de lots arables, animaux et d'outils) soit aliénée par son accaparement par la communauté entière, dans la Moldavie, dès les IIIe-IVe siècles après J.-C. on a accepté aussi la participation des enfants de sexe féminin à l'héritage. Une réminiscence en plan linguistique de cette expression **"la coutume du pays"** conservée dans la Moldavie médiévale est le mot **"baiata"** (garçonne), conservé jusqu'à présent dans la langue roumaine et qui, au début, a désigné une descendant de sexe féminin aux droits égaux à l'héritage.

Il est encore bien difficile de préciser pourquoi ce droit n'a pas été conservé dans la Valachie et dans la Transylvanie, mais la rigueur de la législation médiévale hongroise ou l'influence du droit byzantin dans les zones mentionnées ci-dessus pourrait éventuellement expliquer cette absence.